

KARAHAN KÖYÜNDE BULUNAN DÖRT YENİ URARTU YAZITI

Ali M. DİNÇOL ve Ersin KAVAKLI

Van İl merkezinin kuzeyinde, Muradiye İlçesinin güney-batısında, Van-Erciş karayolunun 70. kilometresinde ve anayolun 50 metre kadar batısında Van Gölü kıyısında yer alan (Harita 1) Karahan köyünün, Urartu epigrafik malzemesi açısından ne kadar zengin bir buluntu yeri olduğuna bundan önceki yayınlımızda işaret etmiş ve burada bulunmuş dört yeni yazıtı tanıtmıştık (Dinçol ve Kavaklı, *AnAr* Ek Yayın 1: 7-24). Bunlarla birlikte, adı geçen köyde ele geçirilen yazıt ve yazıt parçalarının toplamı ondörde ulaşmış oluyordu. Köyün önemi böylelikle anlaşılınca, köylüler tarafından yazıtların çıkış yeri olarak gösterilen ve Hazine Mevkii olarak adlandırılan, Abdullah Tekin'in tarlası içindeki bir tümsekte, Van Bölge Müzesi uzmanlarınca küçük çapta bir sondaj yapılmasına karar verildi. 1977 yılı sonbaharında, Van Bölge Müzesi Müdürü (şimdi Kültür Bakanlığı Müfettişi) Cevad Bozkurtlar ve aynı müzede asistan Ersin Kavaklı idaresinde yürütülen kısa süreli bir kazı sonunda, ayrıntıları adı geçen kişilerce ileride yayınlanacak olan, henüz mahiyeti tam anlaşılamayan, fakat, kullanılan taş malzemenin devşirme oluşu ile geç devre ait bir kilise olduğu izlenimini veren bir yapının temel duvarlarının bir kısmı ile bu duvarlarla ilişkisi tam tesbit edilemeyen bir kesimde yanyana üç Urartu yazıtı ortaya çıkarıldı (bk. Levha 2). Ayrıca, köyün içinde yapılan soruşturmada kazıdan önce çıkarılmış bir diğer yazıtın varlığı da tesbit edildi.

1978 yılı Eylül ayında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü öğretim üyelerinden Doç. Dr. Ali M. Dinçol, aynı fakültenin Eski Çağ Tarihi Kürsüsü uzmanı Dr. Oktay Belli ve Van Bölge Müzesi Müdür Vekili Zeki Güven'den kurulu bir ekip Karahan köyünü tekrar ziyaret ederek, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'na Doç. Dr. Dinçol'a tahsis edilen

ufak bir malî yardım ve Van Belediyesinden sağlanan bir araçla, gerek kazıda ele geçen, gerek köylülerden yine TTOK'nın tahsisatı ile satın alınan yazıtların Van Bölge Müzesi'ne taşınmasını sağladılar*. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden yeni bir ödenek geldiği takdirde, Karahan'da 1978 yılında da kazılara devam edilecek ve yeni yazılı belgeler bulunursa, bunlar yine tarafımızdan yayınlanacaktır.

Karahan köyünün Urartu yerleşmelerinden hangisi ile eşitlenebileceği hakkındaki varsayımlara önceki yayıнымızda değindiğimizden (*AnAr* Ek Yayın 1: 8 ve 11-12), bu konu üzerinde tekrar durmıyacağız. Ancak, yapılan kazılarda ortaya çıkarılan yazıtların bulunuş durumu, yazıtların kökeni yönünden oldukça düşündürücüdür. Yukarda da bahsettiğimiz gibi, yazıtların yakınında meydana çıkarılan bina kalıntısı muhtemelen bir geç devir yapısıdır; yazıtlar ise bu yapı ile organik bir bağlantı göstermemekte, buraya başka yerlerden getirilip, yanyana konmuş izlenimini vermektedir. Ayrıca yazıtlardan bir tanesi (Karahan 6), sonradan başka bir amaçla, belki de çoğunlukla gözlenen biçimde mezar taşı olarak, kullanılmak amacı ile yazılar tahrib edilerek yontulmuştur. Bunlar göstermektedir ki, Karahan'da bulunan yazıtların kökeni mutlaka Karahan olmayabilir; fakat, taşların, ağırlık ve hacimleri göz önünde tutulacak olursa, çok uzaklardan değil, yine Muradiye ovasında kurulmuş olan Urartu kale ve yerleşmelerinden çıkarılarak, Ermeniler zamanında inşaat malzemesi veya biçimleri elverdiği takdirde mezar taşı olarak yararlanılmak üzere, muhtemelen bir kilise olan Karahan'daki bu binanın yakınına depolanmış olduklarını söylemek mümkündür.

Önceki yayıнымızda Karahan'da bulunmuş olan dört yazıtı Karahan 1-4 şeklinde numaralamış olduğumuzdan, şimdi sunacağımız

* Burada, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Genel Müdürü Sayın Çelik Gülersoy ile Kurumun Sayın Genel Başkanı ve Yönetim Kurulu'nun Sayın üyelerine; Van'ın Sayın Belediye Başkanına; Van Bölge Müzesi Müdür ve görevlilerine; Fakültemiz Eski Çağ Tarihi Kürsüsü uzmanı, meslekdaşım Dr. Oktay Belli'ye; fotoğrafların çekim ve basımını itina ile yapan Fakültemiz Fotoğraf Laboratuvarı Şefi Selâmet Taşkın'a; yazıtların çizimlerinin tamamlanmasında titizlikle çalışan Fakültemiz Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü uzmanı Belkıs Dinçol'a ve Alman Arkeoloji Enstitüsü asistanlarından Dr. R. Behm-Blancke'ye en içten teşekkürlerimizi sunmayı zevkli bir görev sayarız.

malzemeye de Karahan 5, 6, 7 ve 8 numaralarını vermeği ve yeni yazıtlar ele geçecek olursa, bunları da aynı sıraya göre işaretlemeği uygun gördük. Kullandığımız kısaltmalar, *AnAr* Ek Yayın 1: 3-5'teki listede bulunmaktadır.

Karahan 5 (Foto lev. 3, kopya lev. 4)

Durumu : Alt ve üst kısımları düzgün bir biçimde kırılmış, üzerinde 22 satır okunabilen, bazalt stel.

Ölçüleri : Yük: 77 cm, Gen: 65 cm, Kal: 30 cm, satır aralıkları 3,5 - 4 cm.

Buluntu yeri : Karahan köyü yakınındaki tümsekten, kazıdan önce köylüler tarafından çıkarılmış olup, tarafımızdan satın alınarak Van Bölge Müzesine getirilmiştir.

ÇEVİRİYAZI

- 1 [m].^d Sâr-du-ri-e-ḫ[i-ni-e]
- 2 ^mMe-nu-a ^mIš-pu-ú-i-ni-e-ḫ[i-ni]
- 3 e-'a-nu-ni ^hHal-di-ni ar-a-ni
- 4 ma-a-ni-ni e-'a ^uÚ-a-ni
- 5 ^hHal-di-ni-ni uš-ma-ši-ni
- 6 ^hHal-di-e e-ú-ri-e
- 7 ^mMe-nu-a-še ^mIš-pu-ú-i-ni-ḫi-ni-še
- 8 ^hHal-di-ni-li KÁ ši-di-iš-tú-a-li
- 9 URUAr-šu-ni-ú-i-ni-e ba-du-si-e
- 10 i-ni ^uÚ-a ṭe-ri-bi šu-zi
- 11 ku-gu-ú-ni URUAr-šu-ú-i-ni-e
- 12 ú-i gi-e-i ši-i-da-ri
- 13 ši-di-iš-tú-ú-ni ^mMe-nu-a-še
- 14 ^mIš-pu-ú-i-ni-e-ḫi-ni-še
- 15 e-'a É.GAL šu-ú-ḫe e-'a URU
- 16 GIŠul-di šu-ú-ḫe te-ru-ú-ni
- 17 bur-ga-na-ni GIŠza-a-ri šu-ú-ḫe te-ru-ni
- 18 ^hHal-di-ni be-di-i-ni
- 19 ^hHal-di-na-ni KÁ be-di-ni

- 20 "Ú-a be-di-ni ma-a-nu-li-nu-ú-ni
 21 [u]l-gu-ú-še "İş-pu-ú-i-ni-e
 22 [m.^dSâr]-du-ri-e-ĥi-[ni]-e

ÇEVİRİ

(Tamamlamalar Karahan 1 ve 2'ye göre yapılmıştır)

- 1 Tanrı Ua tarafından Sardur oğlu İşpuini'ye (ve) İşpuini oğlu Menua'ya hayat ihsan edilsin ! Tanrı Haldi'nin ve tanrı Ua'nın bağışlayıcılığı *e'anuni* olsun !
- 5 Tanrı Haldi'nin kudreti sayesinde, tanrı Haldi'ye, efendi'ye İşpuini oğlu Menua büyük Arşuniuini şehrinde Haldi-Kapıları inşa etti.
- 10 Bunu, tanrı Ua'nın *teribi* (Adjektiv) silahına adadı. Arşuniuini şehrinde hiçbir şey yapılmamıştı. İşpuini oğlu Menua
- 15 hem yeni bir kale, hem de bir şehir inşa etti. Yeni bir bağ kurdu, bir otlak (ve) yeni bir meyva bahçesi kurdu. Tanrı Haldi tarafından, Haldi-Kapıları tarafından,
- 20 Tanrı Ua tarafından Sardur oğlu İşpuini'ye (ve) İşpuini oğlu Menua'ya hayat ihsan edilsin !

AÇIKLAMALAR

- S. 1-2 İlk satırda Sardur ismi sonunda üç işaret sığacak kadar kırık bir yer bulunmasına karşılık, ikinci satır sonundaki kırık kısım sadece iki işaret alabilecek boydadır. Bu yüzden, satırın sonunu ilk satırdan farklı olarak *İşpuini-e-ĥi-ni* şeklinde tamamlamak gerekmektedir. Dativ halinde bulunan kelimelerde sonda «e» yerine «i» bulunması mümkündür ve anlamı etkilememektedir (DUS: 38).
- S. 3 *e'anuni*: Karahan 1 ve 2 yazıtlarında 20. satırda bu yazıttaki ile aynı kontext içinde geçen HChI 74 I üzerinde de tesbit edilen *'aanuni* ile eşitlediğimiz için her iki yazıtta da, baş taraflarında bulunan silik kısımları göz önü-

ne almaksızın *a'anuni* şeklinde kabul ettiğimiz bu kelimenin ilk işareti burada «e» olarak görülmektedir (diğer yazıtlar için bk. *AnAr* Ek Yayın 1: 14-15). Eğer kelime burada geçtiği biçimde ise, Karahan 1 ve 2'deki *a'anuni* formunu buna göre düzeltmek gerekecektir. Gerçekten de Karahan 1, 2 ve 8'de (satır 16) «e» işaretinin iki yatayının sığabileceği kadar kırık bir alan vardır. Karahan 6'da (satır 10) ise, bu kelimenin ilk hecesi tümüyle kırıktır. Ancak, aşağıda tekrar değineceğimiz gibi, bu yazıtta bazı grafik yanlışlıklar veya diğer yazıtlara göre bazı ayrılıklar görüldüğünü hatırla tutmamız lâzımdır; bu yüzden, adı geçen kelimenin esasını buradaki biçimi ile kabul etmek için durumun ilerde çıkabilecek yeni malzeme ile desteklenmesini beklemenin daha doğru olacağı kanısındayız.

- S. 10 *şuzi*: Karahan 1 satır 5 ve Karahan 2 satır 6'da aynı kon-text içinde geçen, başka yazıtlardan (DUS: 87; HChl: 202) *şuri* olarak tanıdığımız için de heriki yazıtta yarısı kırık son hecesini «ri» şeklinde tamamladığımız bu kelime, burada hiç şüphe götürmez bir kesinlikle *şu-zi* yazılışıyla karşımıza çıkmaktadır. *şuzi* şimdiye kadar tesbit edilebilmiş bir kelime değildir. Aynen yukarda sözünü ettiğimiz *e'anuni* / *a'anuni* probleminde olduğu gibi, burada da kelimenin aslını belirlemek için başka belgelere gerek duymaktayız. Karahan 1, 2 ve Karahan 8'de (satır 2 ve 23) kelimenin son işaretinin yarım olması, bunun «ri» veya «zi» olarak okunmasına imkân vermektedir. Ancak, Karahan 1'de ikinci dikeyden sonra gelen elemanın «zi» işaretindeki gibi *oblique* değil, «ri» işaretindeki gibi düz bir çengel olması, işaretin «ri» olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağını düşündürmektedir. Eğer bir «kâtip hatası» yoksa ve kelime *şuzi* şeklinde ise, bunun anlamı hakkında henüz hiçbir şey söylemek durumunda değiliz.
- S. 12 *şidari*: Gerek Karahan 1 (satır 7), 2 (satır 9) ve 8 (satır 5 ve 26)'de, gerek daha önce bulunmuş olan diğer yazıtlarda daima *şidauri* veya *şidaguri* (HChl: 183, 201; DUS: 61) olarak geçen bu form, burada *-u-* hecesi almaksızın yazılmıştır. Anlam değişmemekle beraber, eğer «kâtip»

tarafından unutulmuş değilse, bu yazılış, Urartu dilinde varlığı ispatlanmış vokal komplekslerini sadeleştirme eğilimine uygun olarak «au» çiftseslisinin «a»ya dönüşmesine yeni bir örnek teşkil etmektedir.

Karahan 6 (Foto lev. 5, kopya lev. 6)

Durumu : Üzerinde 17 satır bulunan, alt kısmı sonradan yazılar tahrip edilerek iki taraftan yontulmuş, bazalt stel.

Ölçüleri : Yük: 174 cm, Gen: 77 cm, Kal: 38 cm, yontulan alt kısmın yük: 54 cm, yontulan kısmın gen: 52 cm, kenarlarında meydana gelen girintilerin eni: (sağda) 12 cm, (solda) 9 cm, üstte yazısız kısmın yük: 94 cm, satır aralıkları: 4,5 cm.

Bulunduğu yer : Karahan köyü yakınındaki tümsekten 7 ve 8 numaralı yazıtlarla birlikte kazı sonunda ortaya çıkarılmış ve tarafımızdan Van Bölge Müzesine getirilmiştir.

ÇEVİRİYAZI

- 1 ^mMe-nu-a-še a-li-e
- 2 a-lu-še i-ni DUB-t[e]
- 3 tú-li-i-e a-lu-še
- 4 pi-i-tú-ú-li-i-e
- 5 a-lu-še a-i-ni-e-i
- 6 i-ni-li du-li-i-e
- 7 [a-l]u-še ú-li-e-[še]
- 8 [ti]-i-ú-li-i-[e]
- 9 [i-e]-še za-du-ú-[bi]
- 10 [tú-ú-r]i-ni-ni ^aHal-di-[še]
- 11 [^a]IM-še ^aUTU-[še]
- 12 [D]meš-še ma-a-[ni]
- 13 [^a]UTU-ni pi-e-i-[ni]
- 14 [me-i a]r-ḫi ú-ru-li-a-[ni]
- 15 [me]-i i-na-a-i-[ni]
- 16 [me]-i na-a-ra-[a]
- 17 [a-ú]-i-e ú-lu-l[i-e]

ÇEVİRİ

- 1 Menua söyler: kim bu yazıtı tahrib ederse, kim kırarsa, kim başka birine bunları yaptırırsa, başka kim derse «ben yaptım / inşa ettim», (onu)
- 10 tanrı Haldi, Fırtına Tanrısı (= Teişeba), Güneş Tanrısı (= Şivini) (ve bütün) Tanrılar güneşin altında mahvetsinler !
- 14 Bundan böyle barış içinde yaşamasın, ne burada, ne başka yerde, nereye götürülürse.

AÇIKLAMALAR

Pek çok yazıtın son kısmını oluşturan bu lânetleme formülü, yukarda sunduğumuz bu stel üzerinde, yazısız bir boşluktan sonra bulunmaktadır. Lânetlemenin orta bölümünde «başka biri 'ben yaptım' derse» cümlesi geçtiğinden, stelin üst kısmında Menua'nın yaptırdığı veya kurdurduğu bir yapıdan ya da bir tesisten bahsedildiği belli olmaktadır. Stel Ermeniler tarafından muhtemelen mezar taşı olarak kullanılmak üzere yontulurken, yazıtın üst tarafının da, pek çok örnekte görüldüğü gibi haç ve diğer süslemelerin yapılabilmesi için, ince bir tabaka halinde silindiği anlaşılmaktadır; gerçekten de bu boş kısımda derin kazınmış çivi yazısı işaretlerin izleri görülebilmektedir. (Lânetleme formülünün analizi ve anlamı hakkında bk. *AnAr* Ek Yayın 1: 32-34 ve daha inandırıcı bir teklif getirmemekle beraber: van Loon, *Güterbock Festschrift*: 190, 194).

Karahan 7 (Foto lev. 7, kopya lev. 8)

Durumu : Üzerinde 11 tam satır görülebilen, üst kısmı kırık, 11. satırdan sonrası ince bir tabaka halinde kavlayarak tahrib olmuş, bazalt stel.

Ölçüleri : Yük: 115 cm, Gen: 64 cm, Kal: 30 cm, satır aralıkları 3,5 cm.

Bulunduğu yer : Karahan köyü yakınındaki tümsekten 6 ve 8 numaralı yazıtlarla birlikte kazı sonunda ortaya çıkarılmış ve Van Bölge Müzesi'ne getirilmiştir.

ÇEVİRİYAZI

- 1 [e[-ú?]-e?
- 2 GIŠul-di-e šu-ħe te-ru-[ni]
- 3 [bur]-ga-na-ni GIŠza-ri šu-ħe te-ru-n[i]
- 4 ʰHal-di-ni be-di-n[i]
- 5 ʰHal-di-na-ni KÁ be-[di-ni]
- 6 ʰÚ-ra-a-ni be-[di-ni]
- 7 [m]a-nu-li-ni ul-gu-ú-[še]
- 8 [m]Iš-pu-ú-i-ni-e m.ʰSār-du-ri-e-ħi-[ni-e]
- 9 [m]Me-nu-ú-a mIš-pu-ú-i-ni-ħi-ni-[e]
- 10 [e/a]-ʼa-nu-ni ʰHal-[di]-ni ʰÚ-[ra-a]-ni
- 11 [a]r-ni ma-ni-ni e-ú-e
- 12 ʰHal-di-[ni-ni uš-ma-ši-ni]
(bundan sonraki satırlardan sadece bazı belirsiz işaret kalıntıları görülebilmektedir)

ÇEVİRİ

- 1 ... hem yeni bir bağ kurdu. Bir otlak (ve) yeni bir meyva bahçesi kurdu. Tanrı Haldi tarafından, Haldi-Kapıları tarafından, tanrı Ura tarafından,
- 7 Sardur oğlu İşpuini'ye (ve) İşpuini oğlu Menua'ya hayat ih-san edilsin ! Tanrı Haldi'nin ve tanrı Ura'nın bağışlayıcılığı a /e'anuni olsun !
- 12 Tanrı Haldi'[nin kudreti sayesinde]...

AÇIKLAMALAR

Yazıtın stel üzerinde birden fazla bulunduğu anlaşılmakta, ancak kırık olduğu için, kaç defa tekrarlandığı belli olmamaktadır. Konu ve muhteva bakımından diğer Karahan yazıtlarına tamamen uymakta olup, linguistik veya grafik bakımdan herhangi bir özellik göstermemektedir.

Karahan 8 (Foto lev. 9, kopya lev. 10)

Durumu : Üzerinde 32 satır okunabilen, alt ve üst kısmı kırık, ba-

zalt stel. Yüzeyi yer yer ince bir tabaka halinde kavlayarak, işaretlerin kaybolmasına sebep olmuş.

Ölçüleri : Yüksek: 125 cm, Gen: 67 cm, Kal: 30 cm, satır aralıkları: 4 cm.

Bulunduğu yer : Karahan yakınındaki tümsekten, 6 ve 7 numaralı yazıtlarla birlikte kazı sonucu ortaya çıkarılmış ve Van Bölge Müzesine getirilmiştir.

ÇEVİRİYAZI

- 1 [UR]U [
- 2 i-ni "Ú-a-i te-ri-bi šu-[ri]
- 3 [k]u-gu-ú-ni "Hal-di-ni URU
- 4 ú-i gi-e-i iš-ti-n[i]
- 5 [š]i-da-ú-ri "Iš-pu-ú-i-ni-še
- 6 [m]^dSàr-du-ri-e-ḫi-ni-še ši-di-iš-tú-n[1]
- 7 e-ú-e É.GAL šu-ḫe e-'a URU
- 8 [GİŠ]ul-di-e šu-ḫe te-ru-ni
- 9 [b]ur-ga-na-ni GİŠza-ri šu-ḫe te-ru-n[i]
- 10 "Hal-di-ni be-di-ni
- 11 "Hal-di-na-ni KÁ be-di-ni
- 12 "Ú-a-ni be-di-ni
- 13 [m]a-nu-li-ni ul-gu-ú-š[e]
- 14 [m]Iš-pu-ú-i-ni-e m^dSàr-du-ri-e-ḫi-ni
- 15 [m]Me-nu-ú-a mIš-pu-ú-i-ni-ḫi-ni-e
- 16 [e]/a-'a-nu-ni "Hal-di-ni
- 17 [a]r-ni ma-ni-ni e-ú-e "Ú-a-n[i]
- 18 ["]Hal-di-ni-ni uš-ma-ši-ni
- 19 "Hal-di-e e-ú-[r]i-e
- 20 [m]Iš-pu-ú-i-ni-še m^dSàr-du-[ri]-e-ḫi-ni-še
- 21 ["Hal-di]-ni-li KÁ ši-d[i-i]š-tú-a-li
- 22 ["]Hal-di-ni URU ba-[du]-si-[e]
- 23 [i]-ni "Ú-a-i [e-ri-b]i šu-r[i]
- 24 [k]u-gu-ú- <ni > "Hal-[di]-ni U[RU]
- 25 ú-i gi-e-i iš-ti-ni
- 26 [ši]-da-ú-ri "Iš-pu-ú-[i]-ni-še

- 27 [m.^d]Sār-du-ri-e-ḫi-ni-še ši-di-iš-tú-ni
 28 [e]-ú-e É.GAL šu-ḫe e-'a URU
 29 [GİŠu]-di-e šu-ḫe te-ru-n[i]
 30 [bur-g]a-na-ni GİŠz[a]-ri šu-ḫ[e te-r]u-n[i]
 31 [Ḫal]-di-[ni] be-[di-ni]
 32 [Ḫal]-di-[na]-ni [KÁ be-di-ni]
 kırık

ÇEVİRİ

- 1 ... şehrinde... Bunu tanrı Ua'nın *teribi* (Adjektiv) silahına adadı. Orada, Ḫaldi-Şehri'nde hiçbir şey
 5 yapılmamıştı. Sardur oğlu Işpuini hem yeni bir kale, hem bir şehir inşa etti. Yeni bir bağ kurdu. Bir otlak (ve) yeni bir meyva bahçesi kurdu.
 10 Tanrı Ḫaldi tarafından, Ḫaldi-Kapıları tarafından, tanrı Ua tarafından Sardur oğlu Işpuini'ye (ve)
 15 Işpuini oğlu Menua'ya hayat ihsan edilsin ! Tanrı Ḫaldi'nin ve tanrı Ua'nın bağışlayıcılığı *e/α'anuni* olsun ! Tanrı Ḫaldi'nin kudreti sayesinde, tanrı Ḫaldi'ye, efendiye
 20 Sardur oğlu Işpuini büyük Ḫaldi-Şehri'nde Ḫaldi-Kapıları inşa etti. Bunu tanrı Ua'nın *teribi* (Adjektiv) silahına adadı.
 25 Orada, Ḫaldi-Şehri'nde hiçbir şey yapılmamıştı. Sardur oğlu Işpuini hem yeni bir kale, hem de bir şehir inşa etti. Yeni bir bağ kurdu,
 30 bir otlak (ve) yeni bir meyva bahçesi kurdu. Tanrı Ḫaldi tarafından, Ḫaldi-Kapıları tarafından...

AÇIKLAMALAR

Karahan 8 yazıtı muhteva ve biçim yönünden Karahan 2'nin tam bir paralelidir. Ancak, ikisi arasında da bazı küçük ayrılıklar göze çarpmaktadır. Bunlara aşağıda karşılaştırma bahsinde değinilecektir.

Karahan 1, 2, 5, 7 ve 8 yazıtlarının karşılaştırması

Şimdiye kadar görüldüğü üzere, gerek muhteva, gerek anlatı-

mın formüle edilişi Karahan yazıtlarında aynı olmakla beraber, ana temayı oluşturan elemanlarda, yâni kral, tanrı ve şehir adlarında ayrılıklar bulunmaktadır. Bu farkları aşağıdaki biçimde şematize etmek mümkündür:

<u>Karahan 1</u>	<u>Karahan 2</u>	<u>Karahan 5</u>	<u>Karahan 7</u>	<u>Karahan 8</u>
Işpuini oğlu Menua (dua kısmında babası Sardur)	Sardur oğlu Işpuini (dua kısmında oğlu Menua)	Işpuini oğlu Menua (dua kısmında babası Sardur)	icraatı yapan kesin değil (dua kısmında Sardur oğlu Işpuini ve oğlu Menua)	Sardur oğlu Işpuini (dua kısmında oğlu Menua)
^a Ura URU Arşuniuini	^a Ua ^a Haldini URU	^a Ua URU Arşuniuini	^a Ura ?	^a Ua ^a Haldini URU

Ana temayı meydana getiren elemanlardaki bu benzerlik ve ayrılıkların yanısıra, yukarda da değindiğimiz gibi, bazı grafik farkların mevcudiyeti de dikkati çekmektedir. Sözüünü ettiğimiz *e'anuni* / *a'anuni* ve *şuri* / *şuzi* gibi, henüz hangisinin doğru olduğu saptanamayan kelimeler ve *şidauri* / *şidari* gibi Urartu dilinin fonolojik bazı özelliklerini yansıtan formlardan başka, meselâ, Karahan 2 yazıtında satır 16'da geçen ^aUa-ni *bedini* phras'ında Nominativ halinde bulunan tanrı ismi yerine, Karahan 5 satır 20'de ^aUa *bedini*, gene Karahan 2 satır 6'da geçen *ini* ^aUa-i *teribi şuri* cümlesinde Genitiv durumunda olan tanrı ismine karşı Karahan 5 yazıtında satır 10'da *ini* ^aUa *teribi şuzi* gibi, isimlerin gramatikal hallerinin belirtilmediği eksik yazılışlar görülmektedir. Diğer taraftan, Karahan 5 yazıtında kısa yazılışıyla *e'a* olarak geçen formun, Karahan 1'e uyduğunu, buna karşılık aynı bağlaçın Karahan 2 ve 7 yazıtlarında uzun yazılışıyla *eúe* olarak bulunduğunu, Karahan 8'de (satır 7 ve 28) ise, heriki formun da aynı satırda kullanıldığını, ayrıca Karahan 1, 2, 7 ve 8 yazıtlarında *şu-he* ve *te-ru-ni* olarak yazılan kelimelerin Karahan 5'te *plén* şekliyle *şu-ú-he* ve *te-ru-ú-ni* olarak yazıldığını da belirtmek gerekmektedir. Bunlardan başka, Karahan 2'de satır 7-9'daki ^aHaldie *ui giei iştini şidauri* cümlesi yerine Karahan 8 yazıtında satır 3-5'te, anlam bakımından daha açık olan ^aHaldini URU *ui giei iştini şidauri* cümlesi geçmektedir. Aynı şekilde Karahan 2 yazıtında satır 11-12'de *eúe* É.GAL *şu_{he} eúe* ^{G1}Suldie *şu_{he} teruni* olarak geçen cümleye Karahan 8 yazıtında satır 7-8 ve 28-29'da É.GAL *şu_{he}*'den sonra *e'a* URU ilâve edilmiştir. Bir başka nokta da Karahan 1 ve 2 yazıtları

rında (herikisinde de satır 18) bulunan *Sarduri-hinie* yazılışı yerine Karahan 8'de satır 14'te *Sarduri-e-hini* formunun kullanılmasıdır. Yazıtlardan, Karahan 5 ve 8'de muhtevanın tekrarlanmış olması da dikkati çeken bir diğer özelliktir.

Tarihî açıdan ele alındığında, Karahan yazıtlarının İşpuni ve Menua devirlerindeki geniş kapsamlı bir şehir kurdurma faaliyetinin başlangıcını vurguladıkları görülmektedir. Şehir kurdurmak, sadece bir bayındırlık eylemi değil, çeşitli nedenlere dayanan, yeni bir iskân politikasının gereği olarak kabul edilmelidir. Bu politika, Kevenli yazıtının (*AnAr*, Ek Yayın 1: 24 - 30) gösterdiği şekilde, imparatorluk topraklarına yeni katılan bölgelerden çıkarılan insanların, Urartu devleti için kullanılmak üzere iskâna zorlanması ile, siyasal amaçlara hizmet ettiği gibi, devletin toplumsal bünyesinden kaynaklanan yeni bir sosyo-ekonomik düzenlemenin de sonucu olmalıdır.

—Zusammenfassung—

**NEUERE URARTAEISCHE INSCRIFTEN AUS DEM
DORFE KARAHAN**

A. M. DİNÇOL und E. KAVAKLI

In unserer vorigen Veröffentlichung, wo wir vier neue Inschriften aus dem Dorfe Karahan bekanntmachten, wiesen wir auf die Bedeutung jenes Dorfes als ein reicher Fundort an epigraphischem Material (*JKF* Beiheft 1: 47-64) hin. Mit den von uns bearbeiteten Inschriften erreichte die Zahl der dort zutage gekommenen Schriftdokumente vierzehn. Damals war über die originale Fundlage der Steine nichts Näheres bekannt. Aufgrund der Zunahme der Fundstücke wurde in Karahan, das nördlich der Stadt Van und süd-östlich der Kreisstadt Muradiye, bei Kilometer 70 der Landstrasse Van-Erciş und am Ostufer des Van-Sees liegt, von den Archäologen des Regional Museums zu Van im Herbst 1977 eine kleine Versuchsgrabung unternommen. Als Grabungsort wurde ein kleiner Hügel gewählt, der etwa 300 m. östlich des alten während der Erdbebenkatastrophe 1976 zerstörten Dorfes, auf dem Feld des Abdullah Tekin liegt, und sich heute inmitten des neugegründeten modernen Wohnareals befindet. In den Ausgrabungen auf diesem Hügel, der von den Dorfleuten «Hazine Mevkii» (= Schatzort) genannt wird, wurden Mauerreste eines ins Mittelalter datierbaren Gebäudes freigelegt, das sehr wahrscheinlich eine Kirche war. In der Nähe der teilweise ausgegrabenen Mauerreste kamen nebeneinander drei urartäische Inschriften ans Tageslicht, die jedoch keine organische Verbindung mit der Mauer aufwiesen. Diese Fundlage beweist, dass die bisher in Karahan entdeckten Inschriften im Mittelalter von den in der Umgebung gelegenen urartäischen Festungs- und/oder Siedlungsruinen verschleppt, und in sekundärer Verwendung als Grabsteine -wie die in Form eines Sockels geschliffenen und

zerstörten Inschriftenblöcke nahelegen- in dieser Kirche deponiert worden waren. Während der Ausgrabungskampagne wurde ausserdem die Existenz einer anderen, früher von den Bauern ausgegrabenen Inschrift im alten Dorfe festgestellt.

Ein Jahr nach der Ausgrabung, im September 1978, wurden diese Inschriften ins Museum zu Van transportiert. Die Transportkosten wurden vom Türkischen Automobilklub getragen; der Bürgermeister von Van stellte freundlicherweise einen Lkw zur Verfügung.

Da wir in unserer vorigen Publikation die dort veröffentlichten Karahan-Inschriften von 1 bis 4 nummeriert haben, wollen wir die neuentdeckten Steine in der gleichen Reihenfolge, nämlich unter den Nummern von 5 bis 8, registrieren. Dem Inhalt nach sind sie mit den älteren fast identisch. Um die Kosten der Drucklegung niedrig zu halten, wollen wir hier auf die Wiederholung von Transkription und Übersetzung der Inschriften verzichten, und uns lediglich mit der Aufzählung sprachlicher oder graphischer Unterschiede zwischen den Inschriften begnügen. Den der türkischen Sprache unkundigen Lesern sei empfohlen, von unserer oben genannten Arbeit Gebrauch zu machen, um die mit den hiesigen Inschriften verknüpften Fragen in Einzelheiten besser verfolgen zu können.

Obwohl die Phrasiologie und der Inhalt der Karahan-Inschriften eine gewisse Identität zeigen, sind die Hauptelemente der Thematik verschieden: insbesondere die Namen der Könige, einschliesslich ihrer Genealogie, die als Bauherren auftreten, und die Götternamen, denen die Bautätigkeiten der Könige geweiht sind, sowie auch die Namen der neugegründeten Städte. Diese Elemente können wie folgt zusammengestellt werden:

<u>Karahan 1</u>	<u>Karahan 2</u>	<u>Karahan 5</u>	<u>Karahan 7</u>	<u>Karahan 8</u>
Menua, Sohn des Işpuini (im Gebet : Grossvater Sardur)	Işpuini, Sohn des Sardur (im Gebet : Sohn Menua)	Menua, Sohn des Işpuini (im Gebet : Grossvater Sardur)	Bauherr nicht sicher (im Gebet : Işpuini, Sohn des Sardur, und sein Sohn Menua)	Işpuini, Sohn des Sardur (im Gebet : Sohn Menua)
^a Ura URU Arşuniuini	^a Ūa ^a Ḥaldini URU	^a Ūa URU Arşuniuini	^a Ūra ?	^a Ūa ^a Ḥaldini URU

Eine auffällige Diskrepanz zu den bekannten Inschriften aus Karahan weist die Inschrift Karahan 5 in der Schreibweise zweier

Wörter auf. In der 3. Zeile dieser Inschrift kommt das Wort *e'anuni* vor, das in Karahan 1, 2 (Z. 20) und 8 (Z. 16) als *a'anuni* geschrieben wird. In Karahan 6 (Z. 10) ist die erste Silbe völlig abgebrochen. In HChI 74 I, dagegen ist nach der Autopsie die Schreibung *'aanuni* zu vermuten. Da bedauerlicherweise in allen oben genannten Belegstellen, ausser der Inschrift Karahan 5, die Anfänge der Zeilen beschädigt sind, wo dieses Wort vorkommt, ist nicht mit Sicherheit zu entscheiden, ob auf den getilgten Randstreifen die zwei Waagerechten des Zeichens «e» standen. Die Inschrift Karahan 5 selbst ist kein vertrauenswürdiger Beleg, weil sie noch andere grammatische und graphische Besonderheiten zeigt, die die anderen Inschriften nicht aufweisen. Dasselbe Problem besteht auch bei der Schreibung eines anderen Wortes, das in den Inschriften Karahan 1 (Z. 5), 2 (Z. 6) und 8 (Z. 2 und 23), trotz der in allen Fällen beschädigten Endsilben, nach einem schon bekannten Wort, als *šu-ri* (DUS: 87 «Waffe»; HChI 202 «Wagen») ergänzt werden konnte. Die Inschrift Karahan 5, dagegen, bietet (Z. 10) *šu-zi*, das bisher nicht belegt ist, und über dessen Bedeutung wir gänzlich im Unklaren sind. Jedoch legt das Aussehen des Winkelhakens nach dem zweiten Senkrechten der Endsilbe des in Karahan 1 vorkommenden Wortes nahe, dass die Lesung *-ri* die bessere Alternative wäre. Für die Endgültige Lesung beider Zweifelsfälle haben wir die Auffindung weiterer Belegstellen abzuwarten.

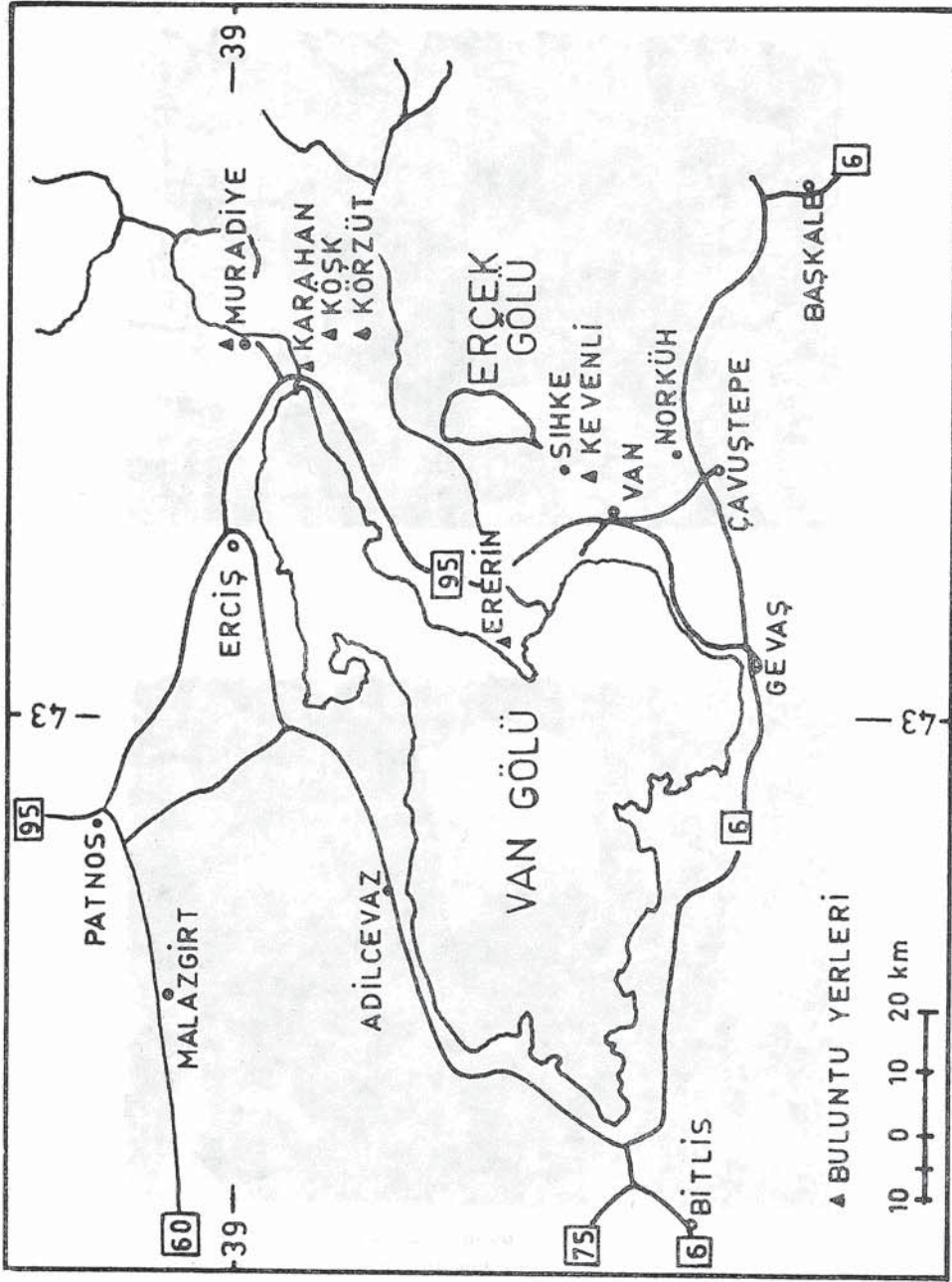
Folgende Unterschiede zwischen der Inschrift Karahan 5 und den übrigen Karahan-Inschriften sind festzustellen: Die in Karahan 1 (Z. 7), 2 (Z. 9) und 8 (Z. 5 und 26) als *šidauri* vorkommende, und in manchen Fällen auch als *šidaguri* (HChI: 183, 201; DUS: 61) belegte Form, wird in Karahan 5 (Z. 12) als *šidari* geschrieben. Die in Karahan 2 flektierten Götternamen, wie *Ua-ni bedini* (Z. 16) und *Ua-i řeribi řuri* (Z. 6), werden in Karahan 5 unflektiert gelassen: *Ua bedini* (Z. 20); *Ua řeribi řuzi* (Z. 10). Ausserdem werden in Karahan 5 die Pleneschreibungen wie *šu-ú-ře* und *te-ru-ú-ni* gegenüber den in Karahan 1, 2, 7 und 8 üblichen Kurzformen *šu-ře* und *te-ru-ni* vorgezogen.

Durch den Vergleich zwischen den anderen Karahan-Inschriften treten manche Unterschiede in Erscheinung. Der Satz *Haldiei ui giei řřtini şidauri* in Karahan 2 (Z. 7-9) wird in Karahan 8 (Z. 3-5) durch einen besser verständlichen (s. JKF, Beiheft 1: 58) ersetzt:

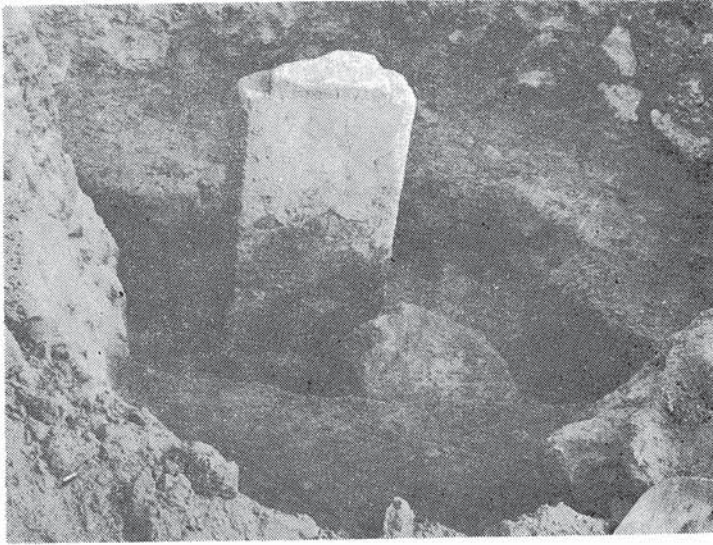
⁴*Haldini URU ui giei ištini šidauri*. Gleicherweise wird dem Satz *eúe É.GAL šuše eúe Gišuldie šuše teruni* in Karahan 2 (Z. 11-12), in der Inschrift Karahan 8 (Z. 7-8 und 28-29) *e'a URU* nach *É.GAL šuše* hinzugefügt. In der Inschrift Karahan 8 werden in der gleichen Zeile (Z. 7 und 28) die längeren und kürzeren Formen der gleichen Konjunktion (*e'a* und *eúe*) nebeneinander verwendet, obwohl in Karahan 1 und 5 nur *e'a*, und in Karahan 2 und 7 nur *eúe* bevorzugt werden. Eine andere graphische Variante bietet die Inschrift Karahan 8 in der Zeile 14, wo anstatt der üblichen Form *Sarduri-hinie* (Karahana 1 und 2, beide Z. 18), die abweichende Schreibung *Sarduri-e-hini* auftritt.

Die Inschriften Karahan 5 und 8 haben diesselbe Besonderheit gemeinsam, nämlich, dass der Inhalt auf beiden Inschriften mindestens zweimal wiederholt wird.

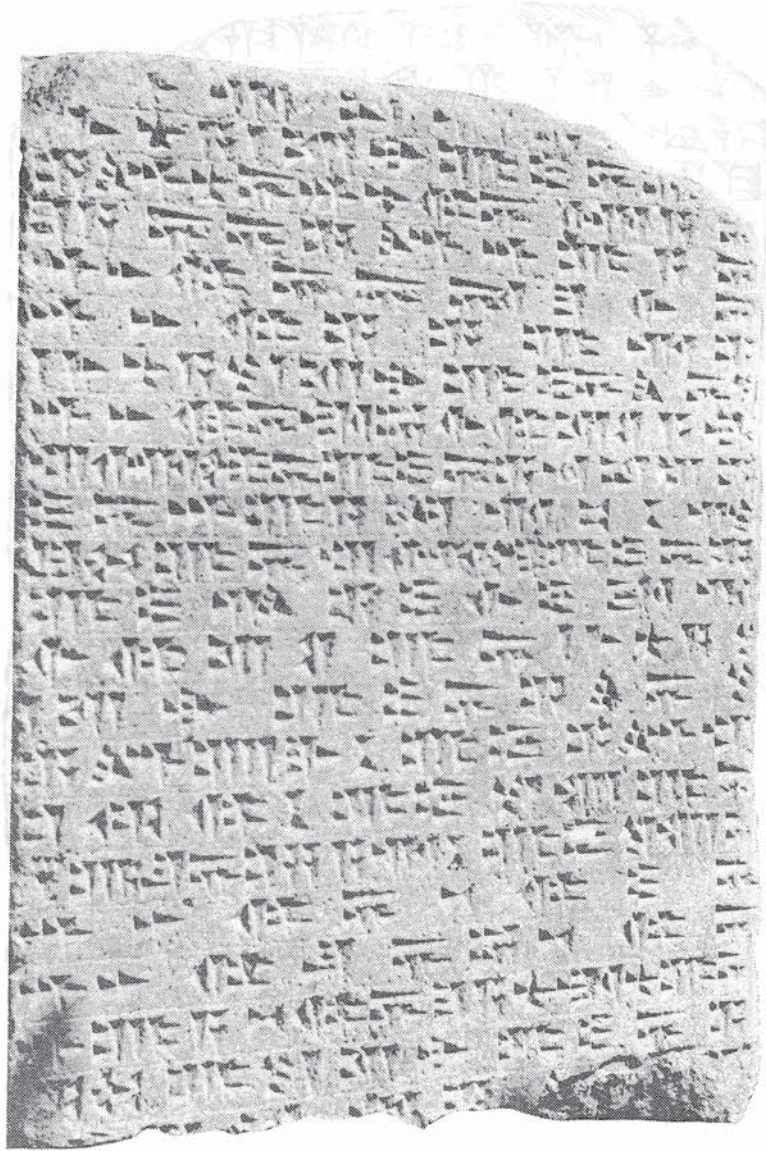
Die historische Auswertung der Karahan-Inschriften zeigt, dass sie die Anfänge einer Stadtbautätigkeit, besonders in den Herrschaftsperioden von Išpuini und Menua, mit grosser Eindringlichkeit hervorheben. Die Gründung neuer Städte ist nicht allein als Zeichen ökonomischen Gedeihens aufzufassen, sondern auch als die Folge einer neuen Siedlungspolitik. Diese neue Politik könnte entweder das Ziel verfolgt haben, Kriegsdeportierte durch Zwangsumsiedlung für die Staatsinteressen zu verwenden, oder auch bestimmte Bevölkerungsgruppen im Zuge einer sozio-ökonomischen Reorganisation, bedingt durch das gesellschaftliche Wesen des Staates, umzusiedeln.

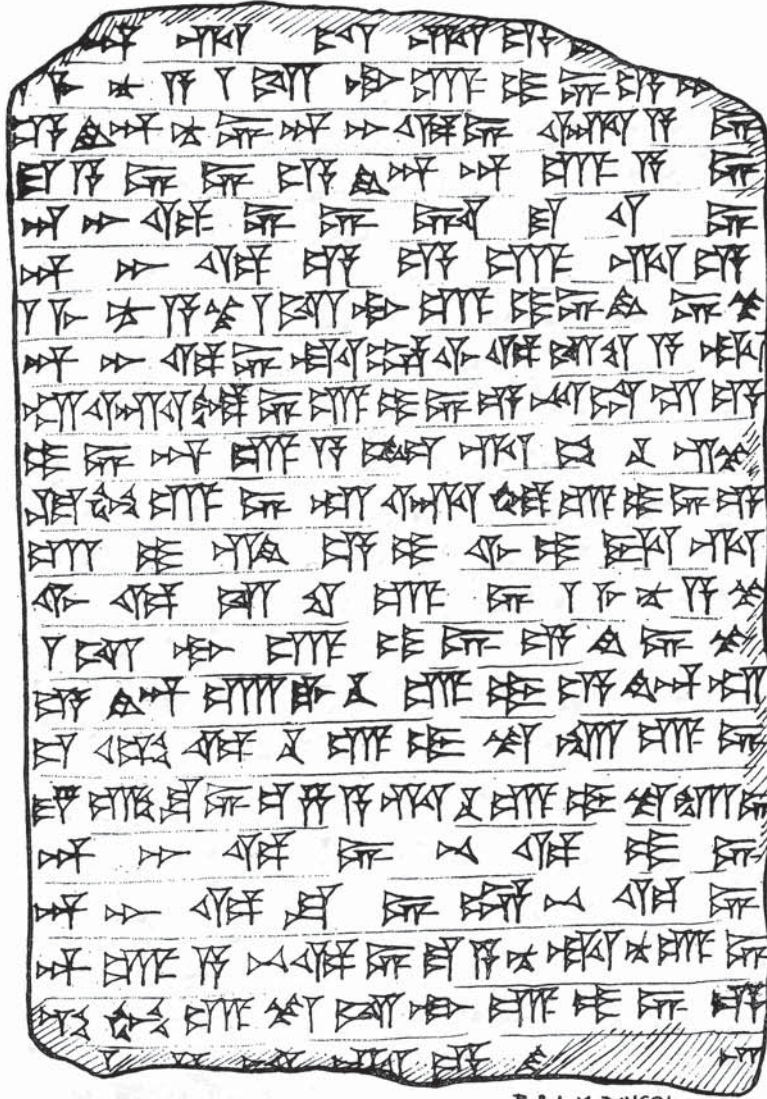
Van çevresinin haritası.
Karte von der Umgebung von Van.

Yazıtların buluntu durumu.
Die Fundlage der Inschriften.

Karahan 5

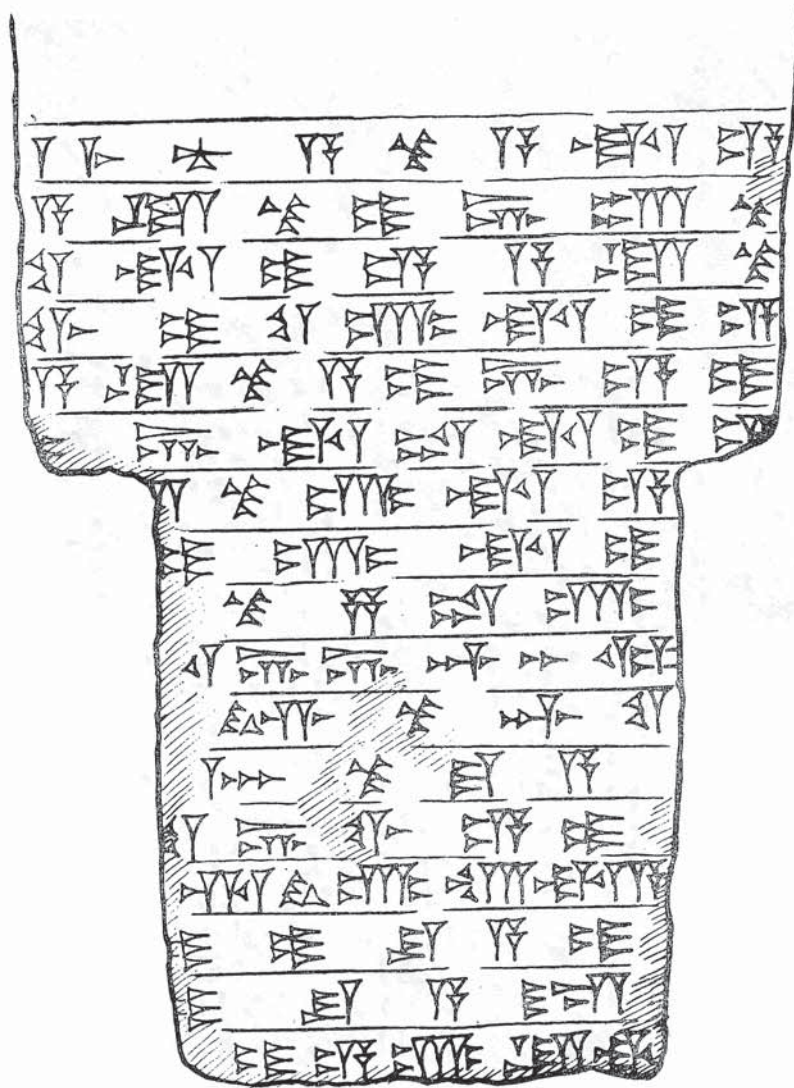

B & A. M. DİNÇOL

Karahan 5

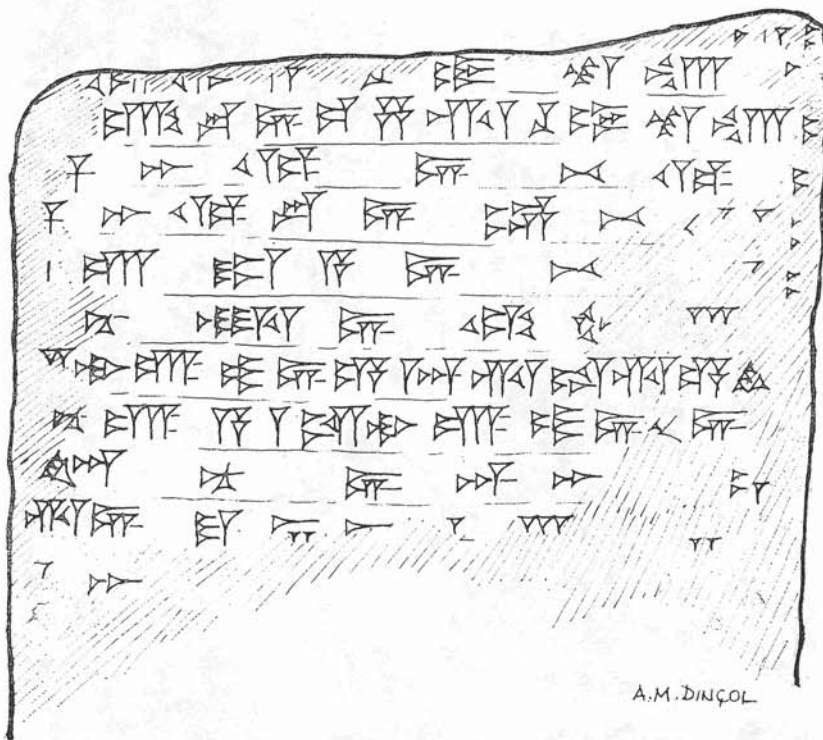
Karahan 6

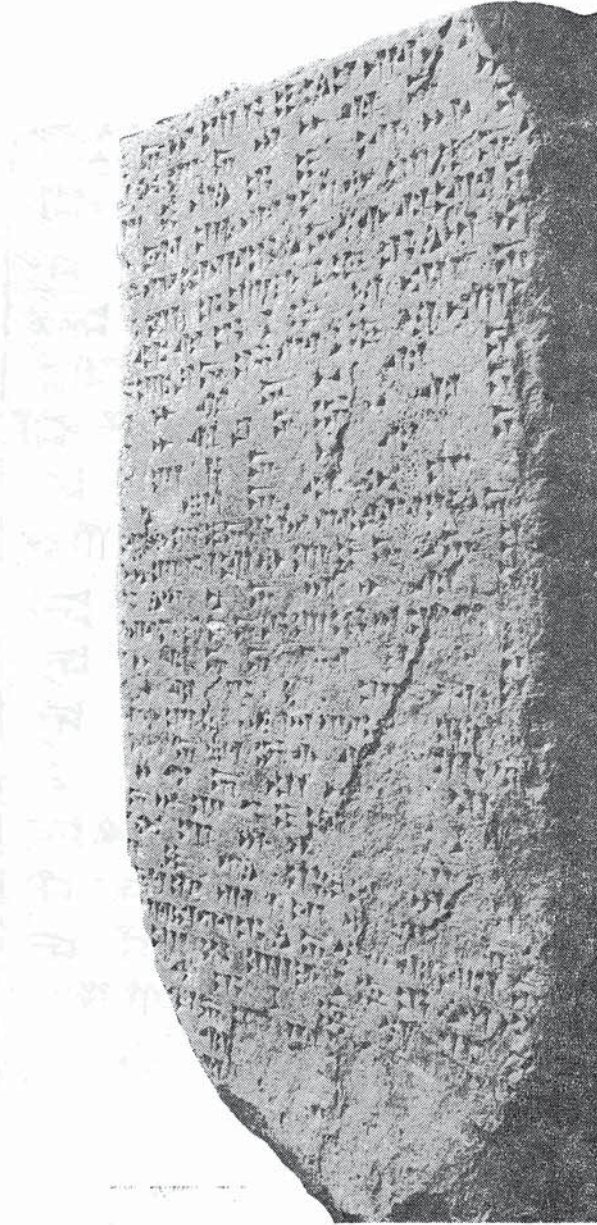
B & A. M. DİNÇOL

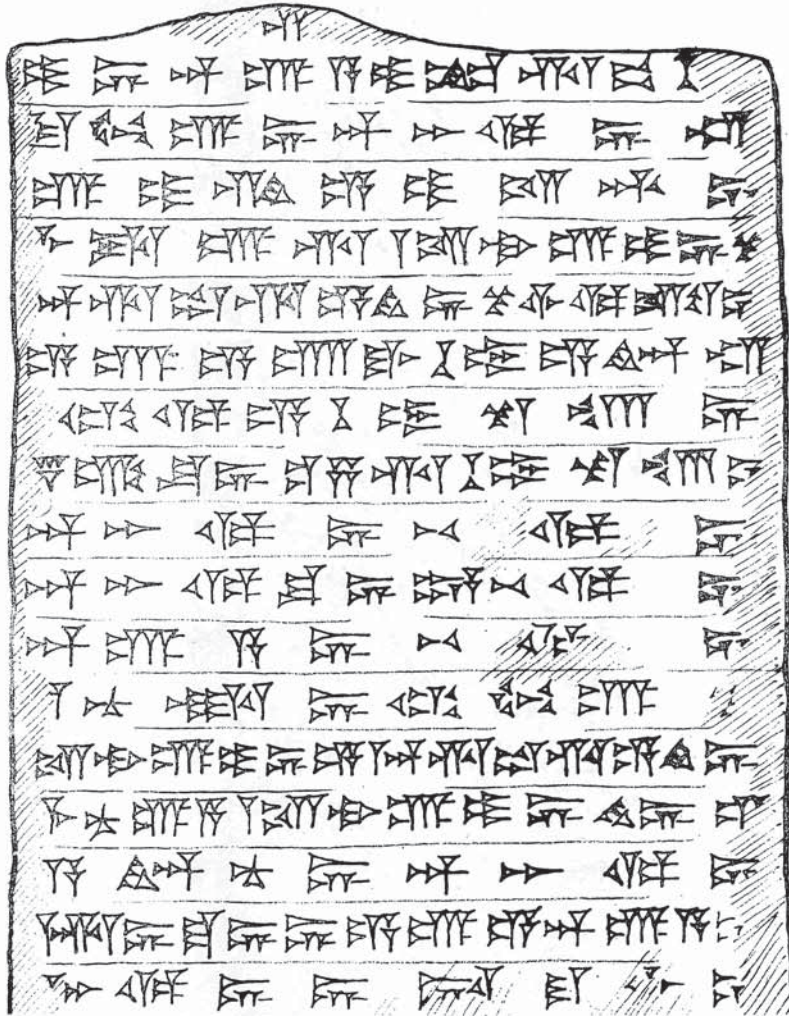
Karahan 7

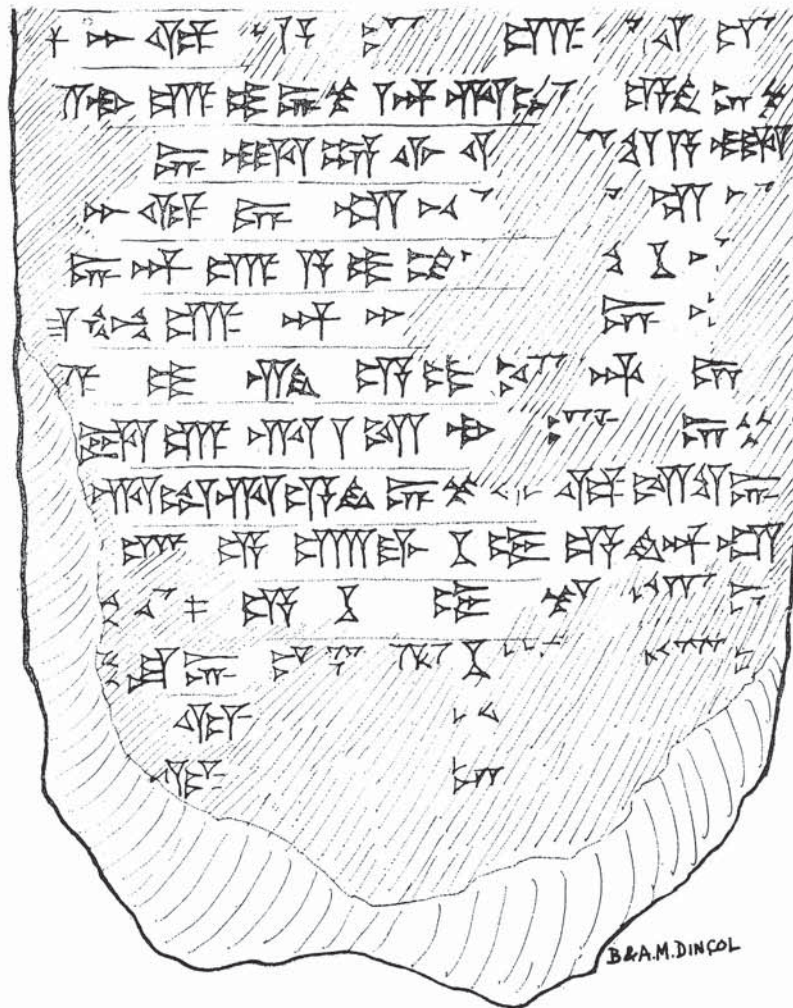
Karahan 7

Karahan 8

Karahan 8

Karahan 8